

СОЦІАЛЬНА ПІДСИСТЕМА ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКОЛОГІЇ**Варналії З. С.**

Предметом дослідження статті є теоретико-методологічні та методичні аспекти економічної безпекології та її соціальна підсистема.

Метою роботи є розкриття сутності та обґрунтування теоретичних засад економічної безпекології, визначення основних підсистем економічної безпекології та розгляд її соціальної складової.

Методологічною основою статті стали як загальнонаукові, так і спеціальні методи наукового пізнання. У статті використовувалися наукові методи дослідження: діалектичний – для обґрунтування дефініційного апарату та змісту теоретичних положень; абстрактно-логічний – для визначення сутності економічної безпекології; гіпотетично-дедуктивний – для побудови основних робочих гіпотез; системно-структурний аналізу і синтезу – для виявлення складу основних підсистем та розкриття соціальної підсистеми економічної безпекології.

Результати роботи. У статті розглянуто теоретичні засади та сутність економічної безпекології. Визначено та розкрито десять основних елементів структури категорії «економічна безпека». Виділено основні чотири підсистеми економічної безпекології: методологічно-інструментальну, емпірично-теоретичну, інформаційно-комунікативну та соціальну підсистеми. Проаналізовано соціальну підсистему економічної безпекології, яка характеризується соціальним потенціалом науки, часткою науковців у професійній структурі суспільства.

Галузь застосування результатів. Отримані у статті висновки й результати доцільно використовувати в науковій діяльності та у подальшому дослідженні актуальних проблем економічної безпекології, в навчально-науковому процесі закладів вищої освіти при підготовці фахівців за спеціальністю 8.18010014 «Управління фінансово-економічною безпекою», в сфері забезпечення фінансово-економічної безпеки держави, регіону, суб'єктів господарської діяльності різних форм власності.

Висновки. Безпека є загальноісторичною та суспільною категорією, що охоплює всю історію і все майбутнє людства, має вирішальне значення для існування як окремої особи, так і суспільства будь-якого рівня. Економічна безпекологія як наука вивчає закономірності ефективного забезпечення безпеки економічних систем всіх рівнів, своєчасного виявлення, запобігання та нейтралізації реальних і потенційних, внутрішніх та зовнішніх загроз економічним інтересам відповідних суб'єктів. Економічна безпекологія як полісистемне явище має: методологічно-інструментальну, емпірично-теоретичну, інформаційно-комунікативну та соціальну підсистеми. Важливе значення має соціальний потенціал науки.

Ключові слова: безпека, національна безпека, економічна безпека, економічні інтереси, загрози, економічна безпекологія, підсистеми економічної безпекології, соціальна підсистема.

СОЦИАЛЬНАЯ ПОДСИСТЕМА ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗПЕКОЛОГИИ**Варналий З. С.**

Предметом исследования статьи является теоретико-методологические и методические аспекты экономической безпекологии и ее социальная подсистема.

Целью работы является раскрытие сущности и обоснование теоретических основ экономической безпекологии, определение основных подсистем экономической безпекологии и рассмотрение ее социальной составляющей.

Методологической основой статьи стали как общенаучные, так и специальные методы научного познания. В статье использовались научные методы исследования: диалектический – для обоснования дефиницийного аппарата и содержания теоретических положений; абстрактно-логический – для определения сущности экономической безпекологии; гипотетически-дедуктивный – для построения основных рабочих гипотез; системно-структурный анализа и синтеза – для выявления состава основных подсистем и раскрытие социальной подсистемы экономической безпекологии.

Результаты работы. В статье рассмотрены теоретические основы и сущность экономической безпекологии. Определены и раскрыты десять основных элементов структуры категории «экономическая безопасность». Выделены основные четыре подсистемы экономической безпекологии: методологически-инструментальную, эмпирически-теоретическую, информационно-коммуникативную и социальную подсистемы. Проанализированы социальную подсистему экономической безпекологии, которая характеризуется социальным потенциалом науки, долей ученых в профессиональной структуре общества.

Область применения результатов. Полученные в статье выводы и результаты целесообразно использовать в научной деятельности и в дальнейшем исследованы актуальных проблем экономической безпекологии, в учебно-научном процессе высших учебных заведений при подготовке специалистов по специальности 8.18010014 «Управление финансово-экономической безопасностью», в сфере обеспечения финансово-экономической безопасности государства, региона, субъектов хозяйственной деятельности различных форм собственности.

Выводы. Безопасность является общесторической и общественной категорией, охватывающей всю историю и все будущее человечества, имеет решающее значение для существования как

отдельного лица, так и общества любого уровня. Экономическая безпекология как наука изучает закономерности эффективного обеспечения безопасности экономических систем всех уровней, своевременного выявления, предупреждения и нейтрализации реальных и потенциальных внутренних и внешних угроз экономическим интересам соответствующих субъектов. Экономическая безпекология как полисистемное явление имеет: методологически-инструментальную, эмпирически-теоретическую, информационно-коммуникативную и социальную подсистемы. Важное значение имеет социальный потенциал науки.

Ключевые слова: безопасность, национальная безопасность, экономическая безопасность, экономические интересы, угрозы, экономическая безпекология, подсистемы экономической безпекологии, социальная подсистема.

SOCIAL SUBSYSTEM OF THE SCIENCE OF ECONOMIC SECURITY

Varnalii Zakharii

The subject of the article is theoretical-methodological and methodical aspects of the science of economic security and its social subsystem.

The aim of the article is to reveal the essence and substantiation of the theoretical foundations of the science of economic security, to determine the main subsystems of the science of economic security and to consider its social component.

The methodological basis of the article were both general and special methods of scientific knowledge. The article used scientific research methods: dialectical – to substantiate the definition apparatus and the content of theoretical positions; abstract-logical – to determine the essence of the science of economic security; hypothetical-deductive – to build basic working hypotheses; system-structural analysis and synthesis – to identify the composition of the main subsystems and the disclosure of the social subsystem of the science of economic security.

Results of work. The article considers the theoretical foundations and essence of the science of economic security. Ten basic elements of the structure of the category «economic security» are identified and disclosed. There are four main subsystems of economic security: methodological and instrumental, empirical and theoretical, information and communication and social subsystems. The social subsystem of the science of economic security, which is characterized by the social potential of science, the share of scientists in the professional structure of society, is analyzed.

Field of application of results. The conclusions and results obtained in the article should be used in scientific activities and further research of topical issues of the science of economic security, in the educational and scientific process of higher education institutions in training specialists in the specialty 8.18010014 «Management of financial and economic security» in the field of financial and economic security of the state, region, economic entities of various forms of ownership.

Conclusions. Security is a general historical and social category that encompasses the entire history and future of mankind, is crucial for the existence of both the individual and society at any level. Economic security studies the patterns of effective security of economic systems at all levels, timely detection, prevention and neutralization of real and potential, internal and external threats to economic interests of relevant actors. Economic security as a polysystem phenomenon has: methodological-instrumental, empirical-theoretical, information-communicative and social subsystems. The social potential of science is important part of the science.

Key words: security, national security, economic security, economic interests, threats, the science of economic security, subsystems of economic security, social subsystem.

JEL Classification: H12, H55, I38

В умовах глобалізації провідне значення має система забезпечення національної безпеки, у тому числі економічної безпеки. Останнім часом в Україні сутність категорії «безпека» набула нового системного та глибинного сенсу захищеності життєво важливих інтересів від ризиків, загроз та небезпек. Згідно з Конституцією України [1] декларується, що «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю» (ст. 3).

Безпека має багато політичних, соціальних, економічних, військових, ідеологічних, інформаційних та інших вимірів. Особливе значення серед них, справедливо зазначає член-кореспондент НАН України А.А. Гриценко, посідає економічна безпека, бо вона пов'язана з базовими процесами відродження життєдіяльності людей [2].

Слід зазначити, що базові концептуальні засади визначення сутності, ролі, складових економічної безпеки наведені в наукових працях А. Сміта, Д. Рікардо, Т. Мальтуса, Д.-С. Мілля, Ф. Ліста, Дж.М. Кейнса, А. Бернса, Дж. Лючіані, В. Кабле, М. Кахлера, Е. де Сото, В. Паретто та інших. Значний внесок у дослідження сутності економічної безпеки та шляхів їх забезпечення зробили такі вітчизняні науковці, як Д. Антонюк, І. Бабець, О. Барановський, Р. Білик, І. Бінько, Д. Буркальцева, Т. Васильців, О. Власюк, В. Геєць, А. Гриценко, М. Єрмошенко, Т. Єфіменко, Я. Жаліло, З. Живко, О. Іляш, В. Кириленко, Т. Ковальчук, Г. Козаченко, А. Мокій, В. Мунтіян, Д. Нікитенко, О. Новікова, В. Онищенко, С. Онищенко, Г. Пастернак-Таранушенко, С. Пирожков, О. Підхомний, В. Предборський, О. Саєнко, А. Сухоруков, М. Флейчук, Ю. Харазішвілі, Н. Юрків, Л. Яремко та багатьох інших.

Цілком очевидно, що на сьогодні немає галузі знань, де б дослідження питання безпеки не посідали досить значне місце в системі наукових положень [3]. Стосовно виділення в окремий сегмент наукового

дослідження економічної безпеки доцільно зауважити, що воно розпочалося з досліджень у сфері національної безпеки.

На теперішньому етапі розвитку людства, незважаючи на начебто зрозумілу змістовну наповненість поняття безпеки, у зарубіжній та вітчизняній літературі застосовується кілька десятків тлумачень, що свідчить про неоднозначність його змісту, а також відсутність єдиного наукового підходу до визначення цієї дефініції. Семантичний аналіз визначення поняття безпеки свідчить, що принципів суперечностей щодо цього питання між різними науками, які досліджують проблему, немає. Наявність розбіжностей наукових поглядів свідчить про різні підходи до цієї проблеми, які можна пояснити насамперед суб'єктивним чинником, тобто позицією конкретного автора, а не методологічними особливостями, притаманними тій чи іншій науці.

Важко не погодитися з Л. М. Шипіловою, котра зазначає, що здебільшого дефініції визначаються природою об'єкта дослідження й залежать лише від суб'єктивних уявлень. З погляду повноти визначення поняття «безпека» є імперативне, тому логічним є академічний підхід, який визначає поняття безпеки в тісному взаємозв'язку з поняттям «система», а у свою чергу, поняття «система забезпечення національної безпеки» охоплює сукупність державних і недержавних органів, що в межах своєї компетенції забезпечують безпеку особи, суспільства і держави на різних рівнях [4].

Доцільно навести генезис наукових поглядів сутності категорії «безпека» як стану захищеності від ризиків і загроз життєво важливих інтересів й цінностей та опосередкованої відсутності для людини небезпеки. Зокрема, О. І. Барановський, з урахуванням онтологічного підходу до категорії «безпека», доводить внутрішню суперечливу єдність із категорією «небезпека». Безпека становить єдність наявності й відсутності небезпеки. Суперечливість єдності небезпеки і безпеки виявляється і в тому, що небезпечно для одного є водночас безпечним для іншого. Небезпека і безпека – «два боки однієї медалі», єдність протилежностей, що забезпечує розвиток системи, її гармонію. Провідну роль у цій гармонії відіграє безпека, яка постає гарантом збереження системи. Науковець розкриває генезис безпеки з позицій філософського, соціологічного й релігійного сприйняття [5].

Загалом виокремлюють три рівні безпеки: безпека особи, суспільства і держави. Домінантна роль однієї чи іншої складової визначається ендегенними та екзогенними умовами розвитку держави у певний період, характером суспільних відносин, політичним устроєм, рівнем економічного розвитку та ступенем поширення небезпеки.

Економічна безпека держави, на думку Н. В. Архірейської, повинна включати сукупність економічних відносин, за яких зберігається спроможність країни ефективно захищати свої економічні інтереси, задовольняти потреби суспільства і держави, протистояти зовнішнім і внутрішнім економічним загрозам, якнайповніше реалізовувати свої національні конкурентні переваги у міжнародному поділі праці [6].

На нашу думку, сутність визначення «безпека особи» полягає у формуванні комплексу правових і моральних норм, суспільних інститутів та установ, які давали б їй змогу розвиватися та реалізовувати соціально визначені здібності й потреби, не відчуваючи протидії з боку держави та суспільства. Безпека суспільства передбачає наявність суспільних інститутів, норм, розвинутих форм суспільної свідомості, що дають змогу реалізувати права і свободи всіх груп населення та протидіяти розколу суспільства [7].

Безпека є загальноісторичною та суспільною категорією, що охоплює всю історію і все майбутнє людства, має вирішальне значення для існування як окремої особи, так і суспільства будь-якого рівня. З погляду нового міждисциплінарного напрямку наукових досліджень у сфері безпеки В. А. Ліпкан запропонував виокремлення нового вчення – безпекознавства. Узагальнивши категоріально-понятійний інструментарій, у якому надаються розуміння та пояснення безпеки (будь-якого суб'єкта – держави, регіону, підприємства, людини) в її минулому, сьогоденні і майбутньому, достовірно узагальнюються факти, за випадковим можна визначити необхідне, закономірне, за одиничним – загальне, і на цій основі здійснюється її забезпечення. За В. А. Ліпканом, безпекознавство є своєрідною матрицею наук і наукових напрямів про безпеку, суспільною міждисциплінарною наукою, якою досліджуються загальні та специфічні об'єктивні закономірності організації та функціонування систем безпеки різного класу й розробляються, на підставі їхнього пізнання, загальні теоретичні положення, спрямовані на підвищення ефективності їх функціонування.

На думку В. А. Ліпкана, безпекологія – це галузь знань, яка інтегрує прикладні аспекти політичних, соціальних, воєнних, економічних, технічних, гуманітарних та інших наук і орієнтована на дослідження сутності, змісту, методів, форм, органів, сил та засобів забезпечення безпеки об'єкта за умови впливу чинників внутрішнього та зовнішнього характеру [8].

Г. В. Козаченко зауважує, що сучасне безпекознавство є багатовекторним науковим напрямом, у якому останнім часом у науці України з'явився та зміцнився вектор економічної безпеки (знову-таки будь-якого суб'єкта – держави, регіону, підприємства, людини), що пов'язано зі значним ускладненням їхньої діяльності. З накопиченням знань безпекознавства, як й кожний науковий напрям (але істинний), перетворюється на науку – безпекологію, в якій нині формується комплекс поглядів, уявлень, ідей, спрямованих на тлумачення і пояснення явищ безпеки, творче переосмислюються концептуальні й теоретичні основи управління, права, соціології, антропології та ін., виявляються та досліджуються загальні й специфічні об'єктивні закономірності організації та функціонування систем безпеки різного класу, що надає цілісне уявлення про закономірності та наявні зв'язки в забезпеченні безпеки [9].

Економічна безпекологія є новою галуззю науки, яка проходить відповідні етапи становлення. Тому важко погодитися з твердженням Вахлакової В. В., яка аналізуючи онтологічні протиріччя становлення

економічної безпекології стверджує, що «економічна безпекологія вже відбулася як наука, коріння якої закладено у безпекознавстві» [10, с.291].

Як будь-яка наука, безпекологія потребує чітких теоретико-методологічних (наукових) підходів, а саме конкретизації об'єкта і предмету дослідження, структури та чіткішого визначення понятійно-категоріального апарату, пріоритетності забезпечення тощо.

За побудовою безпекологія є вченням, комплексом взаємопов'язаних ідей, внутрішньо диференційованою, але цілісною системою знань, у якій одні елементи залежать від інших, а початковий базис становить сукупність тверджень, понять і категорій, визначених за певними методологічними принципами та правилами. Безпекологія постає формою синтетичного знання, у межах якої окремі поняття, гіпотези та закони безпекознавства втрачають колишню автономність і стають елементами цілісної системи [11].

Отже, безпекологія – це наука, яка вивчає закономірності ефективного забезпечення безпеки у соціальних, біологічних, технічних та інших системах, котрі реалізуються за допомогою відповідних відносин у сфері безпеки. В залежності від сфери безпеки, безпекологія як наука має теж свої види (різновиди). Мова йде про безпекологію в політичній, військовій, екологічній, інформаційній, економічній та інших сферах. Тобто, необхідно в безпекології виділяти окремо: політичну безпекологію, військову безпекологію, екологічну безпекологію, економічну безпекологію тощо.

На нашу думку, **економічна безпекологія** – це наука, яка вивчає закономірності ефективного забезпечення безпеки економічних систем, своєчасного виявлення, запобігання та нейтралізації реальних і потенційних, внутрішніх та зовнішніх загроз економічним інтересам відповідних суб'єктів.

На сьогодні очевидна актуальність проблематики безпеки, яка перетворюється на науку – безпекологію і є порівняно новою галуззю знань [7]. Теорія економічної безпекології як і будь-якої науки ґрунтується на її категоріях. Основними категоріями економічної безпекології є: небезпека, безпека, загроза, виклик, ризик. Так, небезпека – це об'єктивна можливість негативного впливу на певне явище, систему, механізм, соціальний організм, внаслідок чого йому може бути заподіяна шкода, що призведе до занепаду, кризового стану тощо. Безпека – це ступінь (рівень) захищеності від негативного впливу внутрішніх та (або) зовнішніх чинників. Під загрозою слід розуміти конкретну та безпосередню форму небезпеки або сукупність негативних чинників чи умов. Виклик – це вимога, спонукання до будь-яких дій, відносин (вчинення вимушених дій), а ризик – це усвідомлена можливість небезпеки, можливість збитків або неуспіху в якійсь справі.

Фундаментальною категорією економічної безпекології є категорія «економічна безпека», що розглядається стосовно будь-якого суб'єкта – держави, регіону, підприємства, особи чи процесу тощо. Водночас, слід зазначити, що на сучасному етапі ситуація ускладнюється передусім відсутністю єдиного методологічного підходу до проблематики економічної безпекології. Все це вимагає від науковців додаткових досліджень цієї проблематики, особливо щодо визначення понять (категорій) та структурування національної безпеки, яка є складним, полісистемним явищем. Зокрема, йдеться про те, що національна безпека має складові (структуру), які, у свою чергу, теж містять свої складові, а ті – теж тощо. Саме це і свідчить про полісистемність національної безпеки, коли є системи вищого і нижчого рівнів (рангів). Водночас слід зазначити, що підсистема національної безпеки, до якої належить і економічна безпека, є «надсистемою» для наступного рівня складових безпеки, а підсистеми третього рівня виступають «надсистемою» для четвертого рівня складових тощо.

Важливим аспектом, з точки зору методології, є визначення основних елементів структури категорії та визначити їх сутнісні характеристики.

Нами виділено десять основних елементів структури категорії «економічна безпека» (таблиця 1). Першим, головним елементом є ціль (мета) економічної безпеки, яка полягає, на нашу думку, у захисті економічних інтересів конкретного об'єкта. Другим елементом є об'єкт. Об'єктом економічної безпеки може бути світ, країна, сектор (сфера) економіки, галузь, кластери, регіон, вид економічної діяльності, суб'єкт господарювання, особа тощо. Третій елемент – ступінь безпеки (достатній, недостатній, критичний, катастрофічний тощо). Четвертий елемент – загроза, яка може бути: внутрішня, зовнішня; реальна, потенційна; постійна, тимчасова; пряма, непряма; об'єктивна, суб'єктивна; керована, некерована; періодична, систематична тощо. П'ятий елемент – сфера економічної безпеки (макроекономічна, фінансова, виробнича, енергетична, інвестиційно-інноваційна, продовольча, соціальна, трудовресурсна, зовнішньоекономічна тощо). Шостим елементом є рівень економічної безпеки – мега-, макро-, мезо-, мікро-, нанорівень тощо. Не менш важливим елементом є визначення суб'єкта. Суб'єктами забезпечення економічної безпеки є: центральні та регіональні органи державної влади, органи місцевого самоврядування, суб'єкти господарювання, громадські організації, особи тощо. Також необхідно виділяти і такі елементи: внутрішні структурні характеристики (незалежність, самодостатність і ресурсна забезпеченість; ефективність, стійкість та стабільність; здатність до саморозвитку і прогресу); засоби системи забезпечення безпеки (доктрина, концепція, стратегія, політика, програма, план, механізми, інструменти тощо); показники (критерії) забезпечення безпеки (індикатори; стимулятори/дестимулятори; критичні, граничні та порогові значення; верхня, нижня межі, інтервали тощо).

Не менш важливе значення в контексті економічної безпекології має розробка та реалізація тактики й стратегії забезпечення економічної безпеки. Під тактикою забезпечення економічної безпеки необхідно розуміти розробку та застосування конкретних процедур й виконання конкретних (реальних) дій для гарантування економічної безпеки держави (або інших об'єктів безпеки). Стратегія забезпечення економічної

безпеки – це перспективне планування економічних, фінансових, організаційних та інших заходів з метою досягнення відповідного рівня (ступеня) економічної безпеки держави.

У цьому контексті, безпекологія як наука, особливу увагу приділяє питанням механізму реалізації безпеки, як системному застосуванню функцій, заходів, способів та принципів безпеки. Все це у сукупності є не лише складовими економічної безпекології, а й безпосередньо вирішує проблему забезпечення економічної безпеки на відповідних рівнях.

Таблиця 1. Сутнісні характеристики елементів структури категорії «економічна безпека»

№	Структурний елемент	Характеристика
1.	Ціль (мета)	Захист економічних інтересів конкретного об'єкта
2.	Об'єкт	Світ, країна, сектор (сфера) економіки, галузь, кластери, регіон, вид економічної діяльності, суб'єкт господарювання, особа тощо
3.	Ступінь	Достатній, недостатній, критичний, катастрофічний тощо
4.	Загроза	Внутрішня, зовнішня; реальна, потенційна; постійна, тимчасова; пряма, непряма; об'єктивна, суб'єктивна; керована, некерована; періодична, систематична тощо
5.	Сфера	Макроекономічна, фінансова, виробнича, енергетична, інвестиційно-інноваційна, продовольча, соціальна, трудоворесурсна, зовнішньоекономічна тощо
6.	Рівень	Мега-, макро-, мезо-, мікро-, нанорівень тощо
7.	Суб'єкт	Центральні та регіональні органи державної влади, органи місцевого самоврядування, суб'єкти господарювання, громадські організації, особи тощо
8.	Внутрішні структурні характеристики	Незалежність, самодостатність і ресурсна забезпеченість; ефективність, стійкість та стабільність; здатність до саморозвитку і прогресу
9.	Засоби системи забезпечення безпеки	Об'єкти, суб'єкти, доктрина, концепція, стратегія, політика, програма, план, механізми, інструменти тощо
10.	Показники (критерії) забезпечення безпеки	Індикатори; стимулятори/дестимулятори; критичні, граничні та порогові значення; верхня, нижня межі, інтервали тощо

Джерело: Авторська розробка

Таким чином, економічну безпекологію, як найважливішу складову (галузь, розділ) безпекології, можна розглядати як поліструктурне та полісистемне утворення. Це свідчить про можливість виділення в економічній безпекології кількох структур та систем, які перетинаються, взаємозалежні та взаємодіють одна з одною. Полісистемність економічної безпекології інтегрує в собі певні підсистеми. Зокрема, ми можна виділити основні чотири підсистеми економічної безпекології: методологічно-інструментальну, емпірично-теоретичну, інформаційно-комунікативну та соціальну підсистеми (таблиця 2).

Як зазначено в таблиці 2, методологічно-інструментальна підсистема економічної безпекології об'єднує в собі методологічні принципи (вихідні засади), парадигми безпекології, визначає розвиток методів науки, інструментального забезпечення тощо, а емпірично-теоретична підсистема економічної безпекології інтегрує головний продукт безпекології – наукові знання, тобто емпіричні бази науки безпекології, напрацьовані у ній теорії, а також ідеї, гіпотези, які потребують наукових розвідок тощо.

Інформаційно-комунікативна підсистема економічної безпекології – це наукова інформація та комунікація людей. Ця підсистема економічної безпекології вирізняється проблемами формування, зберігання, передавання та використання наукової інформації, організації наукових публікацій, реалізацією різноманітних науково-комунікативних заходів.

Таблиця 2. Основні підсистеми економічної безпекології

№	Підсистема	Характеристика підсистеми
1	Методологічно-інструментальна	Об'єднує в собі методологічні принципи (вихідні засади), парадигми економічної безпекології, визначає розвиток методів науки, інструментального забезпечення тощо.
2	Емпірично-теоретична	Інтегрує наукові знання, тобто емпіричні бази науки економічної безпекології, напрацьовані у ній теорії, а також ідеї, гіпотези, які потребують наукових розвідок тощо.
3	Інформаційно-комунікативна	Вирізняється проблемами формування, зберігання, передавання та використання наукової інформації, організації наукових публікацій, реалізацією різноманітних науково-комунікативних заходів.
4	Соціальна	Характеризується соціальним потенціалом науки, часткою науковців у професійній структурі суспільства

Джерело: Авторська розробка з використанням [12]

Соціальна підсистема економічної безпекології, в свою чергу, характеризується соціальним потенціалом науки, часткою науковців у професійній структурі суспільства. Більш детально зупинимося саме на цій підсистемі економічної безпекології.

Соціальна підсистема науки про економічну безпеку є специфічним соціальним інститутом, який займається безпосередньо проблемами безпекології, добуванням знань та їх практичним застосуванням. У цьому контексті однією з складових інституту науки є освіта. Саме освіта перетворює наукові знання у знання професійні, уміння та навички фахівців, що створюють наукові продукти, котрі задовольняють потреби забезпечення економічної безпеки будь-якої сфери та на будь-якому рівні.

Соціальна підсистема економічної безпекології також характеризується різноманітними видами діяльності щодо організації, планування та функціонування наукових досліджень. Це в свою чергу передбачає професійну підготовку та науково-кадрове забезпечення функціонування науки. Окрім безпосередньо спеціалістів в галузі безпекології, проблемами цієї науки та практики займаються (можуть займатися) також політики, підприємці тощо.

Об'єктивна необхідність активізації наукових досліджень проблем економічної безпеки, обумовлена внутрішніми та зовнішніми загрозами, не оминула і Україну. В Україні розпочався процес формування системи підготовки наукових кадрів та фахівців з економічної безпеки держави та суб'єктів господарювання.

Так, наприкінці 2004 року було розпочато підготовку докторів та кандидатів економічних наук за спеціальністю 21.04.01 – економічна безпека держави (економічні науки). Зокрема, Постановою президії ВАК України 15 грудня 2004 року (протокол № 11-10/11т) було затверджено паспорт цієї спеціальності та визначено, що формулою цієї спеціальності є галузь науки, яка досліджує національні економічні інтереси та загрози економічній безпеці України, здатність держави до захисту національних економічних інтересів від зовнішніх та внутрішніх загроз, а також здатності національної економіки зберігати та поновлювати процес суспільного відтворення і достатній оборонний потенціал у кризових ситуаціях [13]. Також визначено напрямки досліджень: методологія дослідження проблем економічної безпеки, ідентифікація об'єктів економічної безпеки, національні економічні інтереси, внутрішні та зовнішні загрози економічній безпеці, критерії економічної безпеки, індикатори економічної безпеки та їх порогові рівні, шляхи та напрями забезпечення економічної безпеки, крім сфери й аспекти економічної безпеки (фінансова, соціальна, енергетична, продовольча, екологічна, трудоворесурсна, технологічна, зовнішньоекономічна тощо).

У 2008 році президія ВАК України Постановою (№ 66-08/6 від 02.07.2008) затвердила паспорт спеціальності 21.04.02 – економічна безпека суб'єктів господарської діяльності (економічні науки). Було визначено, що науковою спеціальністю є сферою науки, яка досліджує: національну систему забезпечення економічної безпеки суб'єктів господарювання, діяльність яких впливає на стан економічної безпеки держави; теоретико-методологічні, науково-методичні та практичні засади організації, функціонування та розвитку систем економічної безпеки транснаціональних компаній, корпорацій, банків і підприємств; цілі, завдання, форми, методи, технології, механізми управління та взаємодії служб безпеки суб'єктів господарювання в системі економічної безпеки відповідно до вимог національних і міжнародних стандартів [14].

Основними напрямками дослідження є: теорія та методологія досліджень систем економічної безпеки суб'єктів господарювання, критерії, показники та індикатори, моделювання та проектування, управління, контролювання, моніторинг і діагностика стану, фінансово-економічне, кадрове та інше забезпечення системи економічної безпеки суб'єктів господарювання.

У багатьох наукових установах та закладах вищої освіти були відкриті спеціалізовані вчені ради за цими спеціальностями. Зокрема, в Національному інституті стратегічних досліджень, Національному університеті «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка», Львівському державному університеті внутрішніх справ, університеті «КРОК» та багатьох інших.

Як приклад, за останні десять років (2010-2020 рр.) в спеціалізовані вченій раді 26.718.01 у Національному інституті стратегічних досліджень було захищено 13 докторів економічних наук та 24 кандидатів економічних наук за спеціальністю 21.04.01 – економічна безпека держави (економічні науки) та один доктор економічних наук за спеціальністю 21.04.02 – економічна безпека суб'єктів господарської діяльності (економічні науки).

Велике значення в процесі становлення та розвитку економічної безпекології є освітянська складова, зокрема, підготовка фахівців з економічної безпеки. Так, у 2007 році в Україні у галузі знань 1801 «Специфічні категорії» була відкрита спеціальність 8.18010014 «Управління фінансово-економічною безпекою», освітньо-кваліфікаційний рівень «магістр», а у 2011 році затверджений галузевий стандарт за цією спеціальністю з присвоєнням кваліфікації 2414.2 «Професіонал з фінансово-економічної безпеки» або 2414.2 «Аналітик з питань фінансово-економічної безпеки». Вітчизняна безпекологія є формуючою галуззю прикладних знань, предметом якої є процеси забезпечення безпеки на макро-, мезо- та мікро рівнях. У Галузевому стандарті вищої освіти за спеціальності «Управління фінансово-економічною безпекою» (затверджений наказом МОНМолодьспорту №1423 від 13.12.2011р.) визначено перелік базових дисциплін та їх змістовних модулів, які обов'язково вивчаються за спеціальністю «УФЕБ» і дають можливість присвоєння кваліфікації 2414.2 «Професіонал з фінансово-економічної безпеки» [15].

Спеціальність 8.18010014 є ідеальною для підготовки універсальних фахівців з безпеки. Підтвердженням цього є сучасні ліцензійні вимоги до здійснення надання послуг з охорони. У цих ліцензійних умовах передбачена посада фахівця з майнової та особистої безпеки – відповідального на охоронному підприємстві за здійснення охоронної діяльності. Однією з умов призначення на цю посаду є наявність у фахівця повної вищої освіти за спеціальністю 8.18010014 «Управління фінансово-економічною безпекою» [16].

Вже понад 10 років заклади вищої освіти України започаткували магістерську програму «Управління фінансово-економічною безпекою». Сьогодні фахівців з безпекології готували та готують: Дніпровський національний університет залізничного транспорту імені академіка В. Лазаряна, Дніпропетровський державний аграрно-економічний університет, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана, Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського, Львівський національний університет імені Івана Франка, Львівський торговельно-економічний університет, Миколаївський національний аграрний університет, Національний університет харчових технологій, Національний університет «Львівська політехніка», Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка», Одеська національна академія харчових технологій, Одеський національний політехнічний університет, Сумський державний університет, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, Університет банківської справи, Університет державної фіскальної служби України, Університет КРОК, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Харківському національному економічному університеті імені Семена Кузнеця, Харківський національний університет радіоелектроніки, Харківський національний університет городського господарства імені А. Н. Бекетова та багато інших.

Так, зокрема на фінансово-економічному факультеті Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана започаткована магістерська програма «Управління фінансово-економічною безпекою». Суттєві особливості магістерської програми полягають у тому, що вона має міждисциплінарний характер і знаходиться на межі спеціальностей «фінанси і кредит», «право», «менеджмент», «психологія управління» та «бізнес адміністрування», «безпекознавство». Програма спрямована на підготовку фахівців, які могли б забезпечувати: розробку та реалізацію стратегії фінансової безпеки компанії та держави; фінансову аналітику з економічного напрямку національної безпеки; управління ризиками та внутрішній контроль в компанії; фінансову комунікацію та конкурентну розвідку підприємств; фінансову діагностику та моніторинг загроз діяльності компанії; управління поведінкою персоналу та нейтралізацію корпоративних конфліктів; оцінку та управління вартістю компанії; попередження правопорушень у фінансово-економічній сфері; захист комерційної таємниці та управління професійними ризиками; ефективну протидію економічній злочинності та рейдерству; антикризове управління компанією [17].

Вже багато років фахівців з безпекології готує Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка». Освітня програма «Управління фінансово-економічною безпекою» орієнтована на підготовку висококваліфікованих фахівців із забезпечення фінансово-економічної безпеки держави, регіону, суб'єктів господарської діяльності різних форм власності. Студенти отримують ґрунтовні знання з основ фінансово-економічної безпеки різноманітних об'єктів (держави, підприємства, установи, організації), методів боротьби з тіньовою економікою та корупцією, корпоративних конфліктів і методів їх подолання, вітчизняного і світового досвіду організації попередження правопорушень в економічній сфері. Майбутні фахівці з фінансово-економічної безпеки оволодівають практичними навиками проектування й управління системою економічної безпеки, моніторингу та мінімізації зовнішніх і внутрішніх загроз діяльності суб'єктів господарської діяльності, оцінювання фінансово-економічної безпеки (держави, підприємства, установи, організації), управління захистом комерційної таємниці в банківських і фінансових установах, організації кадрової безпеки на підприємстві тощо.

Переваги програми: програма розроблена відповідно до європейських стандартів; унікальна можливість навчання за англійськими програмами подвійного диплому й міжнародної академічної мобільності за кордоном (Великобританія, Польща, Німеччина, Бельгія, Китай та інші країни). Зокрема, навчаючись за освітньою програмою «Фінанси, банківська справа та страхування» у Полтавській політехніці можна отримати диплом Університету Гринвічу по трьох спеціальностях: BSc «Economics with Banking», BSc «Finance and Investment Banking», BA «Business Studies»; використання сучасних інформаційних технологій, програмного забезпечення та інноваційних методик навчання; престижність отриманого фаху, що забезпечує конкурентні переваги випускника на ринку праці; у навчальному процесі беруть участь іноземні фахівці з Німеччини, Бельгії, Польщі, Китаю та інших країн. Можливість навчання та стажування за кордоном: студенти мають унікальну можливість брати участь у програмах отримання «подвійного диплому» в Університет Гринвіча (м. Лондон, Великобританія), Опольському університеті (Польща), Шандунському технологічному університеті (Китай), Ренмінському університеті (Китай), літніх економічних школах на базі Білостоцького технологічного університету (Польща); проходить навчальну, мовну та виробничу практики у Бранденбурзькому університеті прикладних наук (Німеччина), Білостоцькій Політехніці. Спеціальність відповідає міжнародній спеціальності: «Security Management» [18].

Висновки. Безпека є загальноісторичною та суспільною категорією, що охоплює всю історію і все майбутнє людства, має вирішальне значення для існування як окремої особи, так і суспільства будь-якого рівня. Особливе значення посідає економічна безпека, що пов'язана з базовими процесами відродження життєдіяльності людей. Економічна безпека – це ступінь (рівень) захисту економічних інтересів відповідного рівня від внутрішніх та зовнішніх, потенційних та реальних загроз. У цьому контексті неперевершене значення має економічна безпекологія як наука, що вивчає закономірності ефективного забезпечення безпеки економічних систем, своєчасного виявлення, запобігання та нейтралізації реальних і потенційних, внутрішніх та зовнішніх загроз економічним інтересам відповідних суб'єктів. Економічна безпекологія як полісистемне явище має відповідно: методологічно-інструментальну, емпірично-теоретичну, інформаційно-комунікативну та соціальну підсистеми. Соціальна підсистема економічної безпекології характеризується соціальним потенціалом науки, часткою науковців у професійній структурі суспільства. Більш детально зупинимося

саме на цій підсистемі економічної безпекології. Соціальна підсистема науки про економічну безпеку є специфічним соціальним інститутом, який займається безпосередньо проблемами безпекології, добуванням знань та їх практичним застосуванням. У цьому контексті однією з складових інституту науки є освіта. Саме освіта перетворює наукові знання у знання професійні, уміння та навички фахівців, що створюють наукові продукти, котрі задовольняють потреби забезпечення економічної безпеки будь-якої сфери та на будь-якому рівні. Перспективи подальших розвідок у цьому напрямі полягають у подальшому дослідженні сутності економічної безпекології та її основних підсистем, а саме: методологічно-інструментальної, емпірично-теоретичної та інформаційно-комунікативної.

Список використаних джерел

1. Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Гриценко А. А. Архітектоніка економічної безпеки : монографія; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України», К., 2017. С. 5.
3. Варналій З. С., Онищенко С. В., Маслій О. А. Механізм попередження загроз економічній безпеці України. Економічний часопис – XXI. 2016. № 159 (5–6). С. 20–24.
4. Шипілова Л. М. Порівняльний аналіз ключових понять і категорій основ національної безпеки України: дис. ... канд. політ. наук: 21.01.01; Рада національної безпеки і оборони України, Ін-т проблем національної безпеки. Київ, 2007.
5. Барановський О. І. Філософія безпеки: монографія: у 2 т. Київ: УБС НБУ, 2014. Т. 1. С. 11–81.
6. Архирейська Н. В. Дослідження системних підходів щодо оцінки категорії «економічна безпека». Ефективна економіка. 2013. № 8.
7. Варналій З. С. Економічна та фінансова безпека України в умовах глобалізації. Київ : Знання України, 2020. 423 с.
8. Ліпкан В. А. Безпекознавство: навч. посіб. Київ: Вид-во Європейського ун-та, 2003. 208 с.
9. Козаченко Г. В., Кузьменко О. М. Експлейнарний базис екосесента: принципівий підхід до змісту. Економіка. Менеджмент. Підприємництво: зб. наук. пр. Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. Луганськ: СХУ ім. В. Даля, 2013. Вип. 25, ч. I. С. 209–217.
10. Вахлакова В. В. 2017. Економічна безпекологія: становлення науки. Проблеми економіки. № 1. С. 290–296. С. 291.
11. Козаченко Г. В. Економічна безпека як фундаментальна категорія безпекології. URL: http://thesis.at.ua/publ/bezpekoznavstvo_teoriya_ta_praktika/kozachenko_g_v_ekonomichna_bezpeka_jak_fundamentalna_kategorija_bezpekologiji/4-1-0-169.
12. Основи наукових досліджень : навчальний посібник. URL: <https://sites.google.com/site/osnaukdos/>.
13. Паспорт спеціальності 21.04.01 – економічна безпека держави (економічні науки). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/va11-330-04#Text>.
14. Паспорт спеціальності 21.04.02 – економічна безпека суб'єктів господарської діяльності (економічні науки). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v66-0330-08#Text>.
15. Галузевий стандарт вищої освіти України; вид. офіц. / П. Пригунов, О. Захаров, Є. Суліма та ін.; Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України. К.: Таксон, 2012. 268 с.
16. Пригунов П. Я., Литвиненко В. І., Карпова К. В. Сучасні підходи до підготовки професіоналів за спеціальністю 8.18010014 «управління фінансово-економічною безпекою»: міфи та реалії. Ефективна економіка. 2013. № 9. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2013_9_35.
17. Магістерська програма «Управління фінансово-економічною безпекою» (спеціалізація «Аналітик з питань фінансово-економічної безпеки»). URL: https://kneu.edu.ua/ua/plicants/missions/edine_vikno_vstupnika/new_sp/upr_feb/
18. Освітня програма «Управління фінансово-економічною безпекою». URL: <https://nupp.edu.ua/page/naryami-pidgotovki-fakhivtsiv-kafedri-finansiv-i-bankivskoi-spravi.html>

References

1. Konstytutsiya Ukrayiny [The Constitution of Ukraine]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
2. Hrytsenko, A. A. (2017). *Arkhitektonika ekonomichnoyi bezpeky* [Architectonics of economic security]. Kyiv, SI Institute of Economics and prediction. NAS of Ukraine, P. 5.
3. Varnaliy, Z. S., Onishchenko S. V. and Masliy, O. A. (2016). Mechanism for preventing threats to the economic security of Ukraine. *Economic Annals – XXI*, 159 (5-6). 20–24.
4. Shipilova, L. M. (2007). *Porivnyal'nyy analiz klyuchovykh ponyat' i katehoriy osnov natsional'noyi bezpeky Ukrayiny* [Comparative analysis of key concepts and categories of foundations of national security of Ukraine]: dis. ... cand. polit. science: 21.01.01; National Security and Defense Council of Ukraine, Institute of National Security Problems. Kyiv.
5. Baranovskyi, O. I. (2014). *Filosofiya bezpeky* [Philosophy of security]. Kyiv: UBS NBU, 1. 11–81.
6. Arkhireyska, N. V. (2013). *Doslidzhennya systemnykh pidkhodiv shchodo otsinky katehoriyi «ekonomichna bezpeka»* [Research of systemic approaches to the assessment of the category «economic security»]. *Efektivna ekonomika – Effective Economics*, 8.

7. Varnaliy, Z. S. (2020). *Ekonomichna ta finansova bezpeka Ukrainy v umovakh hlobalizatsiyi [Economic and financial security of Ukraine in the context of globalization]*. Kyiv: Knowledge of Ukraine, 423 p.
8. Lipkan, V. A. (2003). *Bezpekoznavstvo [Science of Security]*. Kyiv: European University Press, 208 p.
9. Kozachenko, G. V. and Kuzmenko, O. M. (2013). *Ekspleynarnyy bazys ekosesenta: pryntsyypovy pidkhid do zmistu [Expleinary basis of ecosesent: a principled approach to content]*. Economics. Management. Entrepreneurship: Coll. Science. Volodymyr Dahl East Ukrainian National University. Luhansk: SNO named after V. Dalia, 25/1. 209–217.
10. Vakhlakova, V. V. (2017). *Ekonomichna bezpekohiia: stanovlennya nauky [Economic security: the formation of science]*. *Problemy ekonomiky – Problems of Economics*, 1. 291.
11. Kozachenko, G. V. (2013). *Ekonomichna bezpeka yak fundamental'na katehoriya bezpekohiia [Economic security as a fundamental category of security]*. URL: http://thesis.at.ua/publ/bezpekoznavstvo_teorija_ta_praktika/kozachenko_g_v_ekonomichna_bezpeka_jak_fundamentalna_kategorija_bezpekolohiji/4-1-0-169.
12. *Osnovy naukovykh doslidzhen' [Fundamentals of scientific research]*. URL: <https://sites.google.com/site/osnaukdos/>
13. *Pasport spetsial'nosti 21.04.01 – ekonomichna bezpeka derzhavy [Passport of specialty 21.04.01 – economic security of the state]*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/va11-330-04#Text>
14. *Pasport spetsial'nosti 21.04.02 – ekonomichna bezpeka sub'yektiv hospodars'koyi diyal'nosti (ekonomichni nauky) [Passport of specialty 21.04.01 – economic security of the state]*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v66-0330-08#Text>.
15. Prigunov, P., Zakharov, O., Sulima, E. and al. (2012). *Haluzevyy standart vyshchoyi osvity Ukrainy [Industry standard of higher education of Ukraine]*. Ministry of Education and Science, Youth and Sports of Ukraine. Kyiv: Tucson, 268 p.
16. Prigunov, P. Ya., Lytvynenko, V. I., Karpova, K. V. (2013). *Suchasni pidkhody do pidhotovky profesionaliv za spetsial'nisty 8.18010014» upravlinnya finansovo-ekonomichnoyu bezpekoyu»: mify ta realiyi [Modern approaches to the training of professionals in the specialty 8.18010014 «Management of financial and economic security»: myths and realities]*. *Efektivna ekonomika – Effective Economics*, 9. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2013_9_35.
17. *Mahisters'ka prohrama «Upravlinnya finansovo-ekonomichnoyu bezpekoyu» (spetsializatsiya «Analityk z pytan' finansovo-ekonomichnoyi bezpeky») [Master's program «Management of financial and economic security» (specialization «Analyst on financial and economic security»)]*. URL: https://kneu.edu.ua/ua/plicants/missions/edine_vikno_vstupnika/new_sp/upr_feb/
18. *Osvitnya prohrama «Upravlinnya finansovo-ekonomichnoyu bezpekoyu» [Educational program «Management of financial and economic security»]*. URL: <https://nupp.edu.ua/page/napryami-pidgotovki-fakhivtsiv-kafedri-finansiv-i-bankivskoi-spravi.html>

ДАНИ ПРО АВТОРА

Варналій Захарій Степанович, доктор економічних наук, професор, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, професор кафедри фінансів.
вул. Сержа Лифаря, 8а, кв. 89, м. Київ, 02222, Україна.
e-mail: vzs1955@gmail.com
ORCID iD 0000-0002-6654-8760
Researcher iD AAA-7256-2019

ДАНИЕ ОБ АВТОРЕ

Варналий Захарий Степанович, доктор экономических наук, профессор, Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, профессор кафедры финансов.
ул. Сержа Лифаря, 8а, кв. 89, г. Киев, 02222, Украина.
e-mail: vzs1955@gmail.com

DATA ABOUT THE AUTHOR

Varnalii Zakharii, Doctor of Economics Sciences, Professor, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Professor of the Department of Finance.
Serzh Lifarya Street, 8a, ap. 89, Kyiv, 02222, Ukraine.
e-mail: vzs1955@gmail.com